

Yazar/Author

Melih Burak ÖZDEMİR*

Makale Adı/Article Name

Postmodern Anlayışın Psikolojik Danışmaya Yansıyan İki Önemli Gücü: Tinsellik ve Çok Kültürlü Bakış Açısı

Two Important Resources of Post-Modern Approach Reflective of Psychological Solidarity: Spirituality and Multicultural Perspective

ÖZ

Etik açıdan baktığımızda psikolojik danışmanın, danışanın içinde yetiştiği kültüre ya da danışanın danışma sürecine getirdiği problemlerine göre seçmesinin doğru olmadığı söylenebilir. Psikolojik danışma ve rehberlik (PDR) programlarında eğitimlerine devam eden psikolojik danışman adaylarına teorik ve uygulamalı derslerle çok kültürlü bakış açısının kazandırılması ve tinselliğin ne olup olmadığıyla ilgili kapsayıcı bilgilerin verilmesi, Türkiye’de PDR alanının geleceği açısından önemli görülmektedir. Kültürel farklılıkları ve tinselliği yok sayan psikolojik danışma sürecinin başarısız olacağı, danışmanların da bu süreçte kültürel hapsolme ve mesleki tatminsizlik duyguları yaşayabilecekleri dikkate alınmalıdır. Kültürel açıdan oldukça zengin bir ülke olarak Türkiye’de görev yapacak psikolojik danışman adaylarının bu kültürel mozaik içinde çok farklı yapıdan danışanlarla çalışabilmesi ve danışma sürecini yürütürken danışanlarıyla empati kurabilmesi yalnızca alacakları iyi eğitimle mümkündür. Üniversitelerin PDR programlarına ‘Çok kültürlülük ve Tinsellik’ derslerini yerleştirerek danışman adaylarına süpervizyon verilmesi, çok kültürlülük ve tinselliğin araştırmacılarca daha fazla tartışılması ve danışma sürecinin iki önemli gücü olarak ifade edebileceğimiz bu iki kavramın psikolojik danışma sürecine dahil edilmesi önemli durmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tinsellik, Çok Kültürlülük, Psikolojik Danışma

ABSTRACT

When we consider from the ethical perspective and take account of the fact that it is not accurate for the psychological counselors to choose their client according to the culture they had been raised in or to the problems the clients bring into the consultation process, it seems important for the future of the PCG field in Turkey that the consultant candidates continuing their education in psychological counseling and guidance (PCG) programs should be given the multicultural perspective and provided with inclusive information about what spirituality is through theoretical and applied courses. It is evident that a psychological process neglecting the cultural differences and spirituality would not be successful and that the consultants might experience cultural encapsulation and occupational dissatisfaction during this process. It is only possible for the consultant candidates who will work in Turkey which is a highly rich country in terms of culture to be able to work with consultants coming from very different backgrounds within this cultural mosaic and to empathize with their clients while conducting the consultation process through the good education they will receive. It appears to be essential to give supervision to consultant candidates by embedding the courses of ‘Multiculturalism and Spirituality’ into PCG programs of the universities as well as the researchers to discuss more about multiculturalism and spirituality and that these two concepts are included into the psychological counseling process as two important resources of the counseling process.

Keywords: Spirituality, Multiculturalism, Psychological Counseling

Extended Abstract

In our age where postmodern perspective has gained strength, individuals are obliged to cope with different problems compared to the past. In the past, culture had not been respected too much or concepts such as spirituality had been neglected while these concepts constitute the core and the heart of the psychological counseling services today. Thus, it has made the change and the transformation of the PCG field inevitable by nature as it had also brought along different perspectives and added a different dimension to the psychological counselor training.

In this study, concepts of multicultural perspective and spirituality had been reviewed as two prominent resources reflective of postmodern perspective. In the study, cultural factors related to clients within the psychological counseling process, cultural encapsulation psychological counselor might experience as a result of not having a multicultural perspective, mixing spirituality (inwardness) with different concepts or problems which might cause in the event that spirituality is neglected and how these concepts form the counseling process have been emphasized.

Important developments have been taking place in the field of psychological counseling in the 21st century. ‘Multiculturalism and Spirituality’ are two important resources included in this change and transformation as well. APA has also designated that ‘religion and inwardness’ are essential elements of diversity and culture in relation to psychological counseling.

Important characteristics of our culture, as Turkish people, are having a developed spiritual and religious beliefs, however, incorporating the spiritual aspect of an individual into psychological counseling practices might be dangerous and risky in terms of politics due to the exceptional position of religion in Turkey. At this point, the possibility of religion, religious principles, dogmas, and even certain political and ideological perspectives which are important foundations for Turkish society infiltrating into the psychological counseling and psychotherapy practices must be taken into account. Our universities have responsibilities at this point. It must be well comprehended that spirituality is a different and independent concept from religion, that spirituality is experienced individually, that it does not require a certain religious belief and that a human is a whole as mind, body and spirit (Kararmak, 2004).

Consultant candidates receiving education in the university programs training students in the field of PCG not having enough knowledge in respect of spirituality, not providing inclusive information regarding spirituality in the content of the both applied and theoretical courses in undergraduate programs or addressing the subject related to spirituality superficially might cause them to have confusions regarding concepts in relation to considering spirituality and religion as equal, substituting it for religion or mixing up these two terms. The importance of counselors reflecting the characteristic of their spiritual identity to the clients who prioritize this aspect of theirs throughout the counseling process and addressing what spirituality is or is not in undergraduate programs in detail for the purpose of conducting the counselling process accurately has been brought to light.

Cultural awareness and spirituality are two prominent resources that can upgrade the psychological counseling process and create positive impact. It is only possible for the consultant candidates who will work in Turkey which is a highly rich country in terms of culture to be able to work with consultants coming from very different backgrounds within this cultural mosaic and to empathize with their clients while conducting the consultation process through the good education they will receive. At the present time, ‘Having Multicultural Perspective and Being Professionally Competent in the Field of Spirituality’ are among the primary professional competencies that a psychological counselor must have. These competencies must also be blended in the psychological counselor training process throughout undergraduate education. It appears to be essential to give supervision to consultant candidates by embedding the courses of ‘Multiculturalism and Spirituality’ into PCG programs of the universities as well as the researchers to discuss more about multiculturalism and spirituality and that these two concepts are included into the psychological counseling process as two important resources of the

counseling process. It is evident that a psychological process neglecting the cultural differences and spirituality would not be successful and that the consultants might experience cultural encapsulation and occupational dissatisfaction during this process. Cultural awareness and spirituality are two prominent resources that can upgrade the psychological counseling process and create positive impact. Studies conducted on the necessity of incorporating topics regarding multiculturalism, religion, and spiritualism into the psychological counselor training curriculum of the PCG programs in universities are promising, yet not sufficient. At this point, there is a necessity for conducting comprehensive studies related to two important resources of the psychological counseling process.

Giriş

Fransız ihtilalinden sonra aristokratik devlet yapıları yerlerini ulus devletlere bırakmış, liberal politikalar Sanayi Devrimi'nin de etkisiyle kapitalist toplum ortaya çıkmıştır. II. Dünya Savaşı ile beraber hızlanan teknolojik ilerlemeler sınırların yalnızca kâğıt üstünde kaldığı yeni bir dünyaya kapılarını açmış ve sınırlar anlamını yitirmiştir. Sosyal yapılar özellikle dil, din, renk konularında farklılıklar kazanmıştır. Bu yeni gerçeklik 70'li yılların sonuyla birlikte Jean François Lyotard'ın 'Postmodern Durum' isimli kitabı ile daha somut olarak tartışılmaya başlanan 'post modern dönem veya post modern dünya' gerçekliğidir. Bu gerçeklik sanattan siyasete her alanda kendi dilini ve kültürünü oluşturmuş, sınırların olmadığı bir dünya hayalini olanaklı kılmıştır. Ayrıca dil, din, renk, etnik köken, sosyal sınıf, cinsiyet, cinsel yönelim vb her türlü farklılığa kendini anlatma imkanı veren çok kültürlü sosyal yapının mücadelesini de güçlendirmiştir (Sezer, 2017: 10). Tarihin hiçbir kesitinde kültürler birbirlerinden bütünüyle uzak, tamamen kendi içlerine kapalı olmamışlardır. İnsanlık tarihi, devamlı bir etkileşim ve değişim süreci olup, ayrı grupların birbirleriyle temas ettikleri, çarpıştıkları, birbirlerinden borç aldıkları, birbirlerini değiştirdikleri ve kendi içlerinde değişim yaşadıkları bir sürecin tarihidir. Bu süreçte toplumlar arasında dostluk, düşmanlık ya da bunların arasında melez durumlar olmuştur (Çelik, 2008, 321).

Postmodern düşüncenin modernizme bir tepki olarak ortaya çıkmasından ötürü, modernizmin karşıt tezi olarak da görülmesi mümkündür. Tarihsel olarak postmodernizmin başlangıcı Avrupa'da birinci dünya savaşı, Amerika'da ise ikinci dünya savaşını izleyen yıllara denk gelir. Postmodern düşünceyle objektif bilginin temel kaynağının mantığa bağlı düşünce olduğu mantıksal deneycilik ilkesinden, ferdin kişisel yaşam tecrübesinin ön plana çıktığı subjektif bilgiye doğru bir değişim söz konusu olmuştur (Kararımak ve Siviş, 2008: 103). Postmodern düşünce kimilerine göre modernizmden bir kopuş, kimilerine göreyse modernizmin artılmış, ileri bir halidir (Fukuyama, 1993, 13-52; akt. Yıldız, 2005,1). Habermas, modernliğin bitmediğini ve 'tamamlanmamış bir proje' olduğunu ifade ederken (Yıldız, 2005, 2), Mönkü (2013, sayfa numarası mı) temel dinamiklerini modernizmde bulan, ne tam manada modernitenin içinde ne de devamı niteliğinde olan yönüyle tamamıyla farklı söylemlere karşılık gelen postmodernizmin kalıp ve kural tanımamazlığıyla modernizm tarafından kutsanan her şeyi sorguladığını söyler. Bu anlamda bu iki kavramla ilgili birinin diğerinin zıttı olduğunu ve diğerine tepki olarak ortaya çıktığını, birinin diğerinden kopuş olduğunu ya da devamı mı niteliğinde ileri bir hali olduğunu savunan farklı bakış açılarına alanyazında rastlanmaktadır.

Büyük anlatılara duyulan güvensizlik olarak tanımlanan postmodern durum, II. Dünya Savaşı sonrasında Batı dünyasının sanat, siyaset, eğitim ve diğer toplumsal kurumlarda moderniteden kopuşu olarak görülür. Bilimden sanata, eğitimden siyasete, edebiyattan felsefeye pek çok alanda modern paradigmlar sorgulanarak göreceliği, farklılıkların birlikteliği, çok sesliliği ve çok kültürlülüğü savunan bir söylem 1950'li yıllarla birlikte belirmeye başlar ve 1970'lerde bu söylemin adı net olarak konur: *Postmodernizm* (Bingöl, 2017, 72-73). Psikolojik danışma alanı da bu anlamda postmodern anlayışın etkilediği disiplinlerden biridir.

Psikolojik danışman eğitimi neticesinde öğrencilerin iyi danışmanlar olabilmeleri sadece alana özgü bilgi ve becerileri kazanmalarına değil, mesleğe dönük bireysel yönelimlerinin de gelişmesini ve zenginleşmesini gerektirmektedir. Psikolojik danışman eğitiminin, psikolojik danışman adaylarını yalnızca akademik açıdan değil, akademik olmayan bazı özellikler (iyi

iletişim becerisi, başkalarına yardım etme isteği, öz farkındalık, profesyonel tavır gibi) noktasında da değiştirmesi ve psikolojik danışmanlardaki bu değişimin gerçekleşip gerçekleşmediğinin ortaya konması gerekir. Bunun yollarından biri de psikolojik danışman adaylarının eğitimlerinde kendilerinde bireysel manada ne tarz değişimlerin olduğunu düşünmelerini sormak gelir. Danışman adayları eğitimleri boyunca değiştiklerini düşünüyorlarsa hangi özelliklerinin değiştiğini ortaya koymanın psikolojik danışman eğitiminin etkililiğiyle ilgili düşüncelerini netleştireceği ve bunun da psikolojik danışman eğitimi düzenlemeye ipucu sağlayabileceği öngörülmektedir. Bu bulguların verilen eğitimin etkililiğini değerlendirmede izleme çalışması olarak da kullanılabilirliği düşünülmektedir (Korkut Owen ve Tuzgöl Dost, 2020: 262).

Psikolojik danışman ve danışan, psikolojik danışma sürecinin iki önemli aktörüdür. Psikolojik danışma uygulamasının başarılı olmasında, danışanın davranışsal amaçlarına ulaşmasında ve psikolojik danışmanın mesleki olarak tatmin olmasında hem danışan hem de psikolojik danışmana ait pek çok değişken önem arz etmektedir. Postmodern bakış açısının güç kazandığı çağımızda bireyler geçmişe göre daha farklı sorunlarla baş etmek durumunda kalmaktadır. Geçmişte kültürel farklılıklar çok da fazla dikkate alınmazken ya da tinsellik gibi kavramlar göz ardı edilirken bugün artık bu kavramların psikolojik danışma hizmetlerinin özünü ve merkezini oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bu da doğal olarak PDR alanında değişimi ve dönüşümü kaçınılmaz kıldığı gibi farklı bakış açılarını da beraberinde getirmekte, psikolojik danışman eğitimine de farklı bir boyut kazandırmaktadır.

Kararlamak ve Siviş'e (2008, 102) göre pozitif psikoloji, postmodern düşüncenin davranış bilimlerine kazandırdığı önemli yaklaşımlardan biridir. Seligman ve Csikszentmihalyi'e (2000, sayfa numarası mı) göre ise Pozitif psikolojide hayatı değerli yapacak bireysel anlamda güçlü yanların ele alınmasında bireysel, grup ve öznel olmak üzere 3 farklı analiz düzeyi vardır. 'Tinsellik' de pozitif psikolojinin öznel düzeyde yer alan özellikleri arasında yer alır.

Çalışmada psikolojik danışma sürecinde danışana ait kültürel etmenler, danışmanın çok kültürlü bakış açısına sahip olamaması neticesinde yaşayabileceği kültürel hapsolme, tinselliğin farklı kavramlarla karıştırılması ya da tinsellik göz ardı edildiğinde süreçte oluşabilecek olumsuzluklar ve bu kavramların danışma sürecini nasıl şekillendirdiği üzerinde durulmuştur.

1. Tinsellik ve Psikolojik Danışma

Kişiyi psikolojik danışma almaya iten sebepler genel itibarıyla davranışsaldır fakat danışma sürecinde belirlenen amaçlar her zaman davranışsal olmak zorunda değildir. Bilişsel, duygusal, varoluşsal, tinsel ve dinî amaçlar da danışma sürecinde belirlenerek uygulanabilir (Acar, 2018: 69).

Tin, kendini dünyada gerçek kılma gayreti içinde olan hareketin mevcudiyetidir. Kendini gerçekleştirme amacı içinde olan ve özünde olduğu şeyin dünyada da var olması gayesini taşıyan hareketin varlığı olması sebebiyle onun hareketi kendi olmayan olguları inkar etmeye, aşmaya ve tüm dünyayı kendileştirmeye yönelir. Yani özetle tin, bireyi gün içinde kararlarını oluştururken eyleme geçiren davranışların çıkış noktası kabul edilen, madde ile bağlantısı olmayan içsel bir varlıktır (Mert ve Uludağ, 2011: 124). Tinsel ise madde ile ilgisi olmayan, manevi olan, spiritüel olandır ('TDK', t.y.). 'Tinsellik' yeni olup, kavramsal olarak emekleme döneminde. Özünde halen tartışılan bir kavram olması sebebiyle evrensel olarak netleşilen bir tanımı yoktur. Yazında ya da söylemde tanımlanmadığından bireyler 'tinsellik'i içeriğin anlam ve amacından hareketle algılayıp kullanmaktadırlar (Twigg ve Parayitam, 2006: 118). Tinsellik, içsel bir yolculuk, kutsal bir özlem, anlam arzusu, kendi değerlerini devam ettirme, bireyin kendi karakterinin ruhu, bireyin yaşamını devam ettirme biçimi, içsel huzursuzluğunu ve arzularını kanalize etme şekli, hayatın gizemiyle birlikte deneyimlenen yaşam ve yaşamı yaşamımız içine koyan şeydir (Tinsellik ve din ile ilgili kaygılar; t.y.). Tinsellik (maneviyat) iç kaynakların gelişimi üzerine odaklanır. Gelişme, hayattaki hedefler için çalışma, iyilik durumuna dönük kişinin gücünü en üst düzeye çıkarmasıdır. Tinsellik, spirutualizm, inanç, moral, din kavramları ile ilişkili fakat farklılıkları ile sıklıkla manevi değerler kapsamında ele alınan bir fenomendir. Kendini gerçekleştirme olarak da tanımlanabilmektedir. Manevi değerler ve tinsel durumumuz, kişisel, sosyal ve kültürel unsurlara

mana veren en önemli kriterlerdir (Çevirme, Ertürk ve Gökçay, 2020: 99). Tinsellik aynı zamanda danışanın kültürel bağlamının da bir parçasıdır. Yani danışmanın, aile içerisinde değişen değer, inanç ve bakış açılarının aile içerisinde nasıl bir anlaşmazlık ya da çatışma yaratabileceğini değerlendirmesi de gerekir (Akgül Gök, 2020: 690).

İnanç, tinsellik ve din kavramları sıklıkla yan yana ya da eş anlamlı kullanılmaktadır (Newman, 2004: 102). Ülkemizdeki literatürde dinî ve tinsel inançların ruh sağlığı alanındaki rolünü araştıran çalışmalar sınırlı sayıdadır. Ulusal literatürde söz konusu değişkenlerle ilgili ciddi bir boşluğun olduğu söylenebilir (Halıcı Kurtulan ve Kararımak, 2016: 167). Tinsellik ve dindarlık kavramlarının tanımlanmasında bir fikir birliğinin oluşması zor olup, henüz bu kavramların ayrı yapılar olup olmadığı tartışma konusudur (Akın, 2009: 49). Akgül Gök (2020: 686) göre tinsellik her insanda mevcut bir alan olup, kişinin tinsel alanını kültür, kişinin mizacı, toplumsal ve aile değerleri, inançları, yaşayış şekli gibi ögeler etkiler. Tinsellik kişinin iyimserliğini, umudunu ve dayanıklılığını arttıran koruyucu bir faktör ve bir baş etme yöntemidir. Din ile eşleştirilen tinsellik, dini de içine alan daha geniş ve kapsamlı bir kavramdır. Tinsel alanın farkına varma ve bu alanı keşfetme aynı zamanda kişinin kendi benliğinin ve hayatın farkına varmasını sağlamaktadır.

Yapılan çalışmalara göz attığımızda; Halıcı Kurtulan ve Kararımak (2016: 175) çalışmalarında din eğitimi almamış kişilerin tinsellik eğilimlerini, dini eğitim alanlara nazaran daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Richards ve Bergin (2011: 10) çalışmalarında aktardıkları vaka raporunda psikolojik danışmanın 5 aylık hamile olan, annesini kaybetmiş ve babasıyla birlikte kendisini hamile bırakan erkek arkadaşıyla kürtaj yaptırmadığı gerekçesiyle terk edilen fakat yine de bebeğini doğuran 16 yaşındaki siyahi bir kızın, tinsel arka planını şöyle anlatmıştır: ‘Renee’nin herhangi bir din ya da mezhep grubu ile bağlantısı olmamasına rağmen herhangi bir mezhepten ayrı kişisel maneviyatı, anneliğe hazırlanmada bir güç noktası ve kaynağı olarak ona fayda sağladığı yönündedir’. Hristiyan Varoluşçu Jaspers, Kierkegaard’ın bütün varoluşçu filozoflara temel olabilecek fikirlerini derinleştirerek kökeni Tanrı ile iletişime dayalı bir düşünce ortaya koymuştur. İnsan, Tanrı ile olan iletişimini özgürlüğüyle kurar. İletişim, bireyin varoluşunu tamamlayacak bir diğer özelliktir. Ona göre dünyada yalnız bırakılmış insan, kendi öz kimliğine ancak başka varoluşlarla, tinsel iletişimle erişebilir (Jaspers 1986: 87).

Tinsel bir canlı olmak demek aslında içinde yaşadığı doğal ve maddesel çevreyi aşmak, bu ortamı kendi adına yaşam alanı haline getirmektir. İnsan dışı organik canlılar yalnızca doğal ortama bağımlıyken, insan denem varlık çevresini dünya yapar ve fiziksel mananın dışında tinsel bir anlamlar dünyası yaratır. İnsan doğal olan ile tinsel olanın kendinde bir araya geldiği bir varlık olarak kendini devamlı surette çatışmanın, çarpışmanın içinde bulur. (Gündoğdu: 2013). Güney (2022: 25-34) çalışmasında Patočka’nın ‘yaşam nedir?’ gibi teorik sorulardan hareketle sosyal yaşamda özgürlük amacıyla eylemde bulunan bireyi tinsel birey olarak tarif ettiğini ifade eder. Tinsel kişiler hayatı derinden kavradıkları için gündelik yaşamın olağan karmaşasında kaybolmazlar. Bu bireyler felsefi kişiliklere sahiptirler. Tinsel birey sıradan bir bireyden farklı olarak olumsuz deneyimleri görmezden gelmeye, onları unutmaya ya da onlardan kurtulmaya çalışmaz. Aksine kendisini tam olarak bu tecrübelerle maruz bırakır. Bu durum Patočka’nın kastettiği dünyaya teslim olma durumudur. Olumsuz deneyimlere maruz kalmak beraberinde yeni bir hayat anlayışı de getirir.

Psikolojik danışma sürecinde tinselliğin kullanılması danışanla etkili bir terapötik ilişkinin kurulmasını kolaylaştıran bir unsurdur. Tinsellik kişinin yaşamının önemli bir parçası olup, bireyin yaşamını büyük oranda etkileyebilmektedir. Aynı zamanda tinsellik, danışman ve danışanın içsel güç ögelerini keşfetmesini ve kendi benliğini daha iyi bir tanımasına da katkı koymaktadır. Kişinin değerleri, inançları, bakış açısı, kültürel geçmişi ve bilgi birikimi de tinsellik noktasında keşfedilmesi gereken alanları oluşturmaktadır (Akgül Gök, 2020:693). Kararımak’a (2004: 50) göre psikolojik danışma uygulama eğitiminin içerisine tinselliğin dahil edilmesi gerekliliğini savunur. Bunun da çoğu kez danışanı anlamak ve gelişimine katkı koymak adına önemli olduğunu ifade eder. Akgül Gök (2020: 686) çalışmasında kişinin sosyal ve aile ilişkilerine etkisi düşünüldüğünde aile danışmanlığı sürecinde tinselliğin kullanılmasının oldukça

önemli olduğunu ifade eder. Danışmanlık sürecinde aile fertlerinin tinsel alanla ilgili farkındalıklarının artmasına yardım etmek ve tinsel alanın aile ilişkilerine yansımaları değerlendirmek danışmanlık sürecini güçlendiren bir unsur olarak düşünülmektedir.

Dinine bağlı ve islamın kurallarına uygun davranan Müslümanların bir korkusu Batı tarzı eğitimle yetişmiş psikolojik danışmanların kendilerini anlayamayacağıdır. Burada problemlerin kaynağı olduğunu düşündükleri tinsel konuları danışmanları ile paylaşmaktan geri durabilirler. Danışmanın, danışanının kültürüne yabancı olması durumunda verilen tepkiyle duyguyu eşleştirmekte zorlanabileceği ifade edilir. Yas sürecinde Müslüman fertler üzgün olmaktan ziyade dalgın ve katı görünebilirler. Kirli sakal bırakmak ölen kişiye saygı göstergesi olarak yorumlanabilir. Psikolojik danışman bunu öz bakımın azalması olarak yorumlamamalıdır (Utz, 2015; akt. Akalın ve Türküm, 2021: 98). Ekşi, Takmaz ve Kardaş (2015: 89) çalışmalarında psikolojik danışmanların danışmanlık esnasında maneviyata değer verdiklerini ve maneviyatın psikolojik danışma sürecine sokulmasının gerekliliğine dönük bulgulara ulaşımlardır. Tinsellik, modern psikolojiye hakim olan doğa bilimlerinin objektif yöntemlerine karşı alternatif bir bilgi arama yolu olarak görünmektedir. Aslında bununla anlatılmak istenen şey deneysel yöntem ve sonuçlardan tamamen uzaklaşılması ve yeni kuramlar oluştururken yalnızca kişinin tinsel yönünün vurgulanmasının gerekliliği değildir. Bilgi peşinde koşarken kullanılan geleneksel yöntemlerin yanında, aydınlatıcı ve keşfetmemize destek olan diğer çabalardan da yararlanılması, kabullenilmesi ve tüm bunların kapsayıcı bir açıyla ele alınarak, danışmanların bireyi anlama gayretlerine daha fazla katkı koyabilecek olmasıdır (Kararımak, 2004: 50).

Varoluşçular, felsefelerinde varoluş sorunuyla ilgilenirken, kişinin kendisini gerçeklik içinde özgürce varedebilmesi adına yöntemler önerirler. Bu anlamda bireyin dışarıdaki şeylerle kurduğu bağın ölçüsü önemlidir. Bu süreçte bireyde '*hiçlik, korku, endişe ve bunaltı*' gibi hisler belirir. Çünkü bu dönem bireyin sebep sonuç ilişkilerini yoğun bir şekilde sorguladığı, tinsel ve nesnel bağlamda etkin olduğu bir süreçtir (Toka, 2001, 14). Psikolojik danışma sürecinde amaç yalnızca tinsellik ve bireyin tinsel yönü üzerinde durmak ya da geleneksel yöntemleri tamamen reddetmek değildir. Esas olan bütüncül bakış açısı içerisinde bireyi anlama gayretinde daha geniş bir perspektiften bakabilmektir. Tinselliğin, din kavramı ya da bu kavramın türevleri ile bağlantılı olmadığını; tin, tinsellik ve tinsel birey ile neyin kastedilmeye çalışıldığı ve tinsellik gereksinime ihtiyaç duyan bireylerle çalışırken danışanın iyi oluş haline katkı koymanın önemi vurgulanmaya çalışılmaktadır.

2. Çok Kültürlülük ve Psikolojik Danışma

Bugün 'Nasıl bir psikolojik danışman?' sorusuna cevap verirken 'kültürel konulara duyarlılık' tartışma götürmez bir şekilde ön plandadır. 'Çok kültürlü psikolojik danışma' bu noktaya dikkat çeken dördüncü bir güç yani bir meta teori olarak psikolojik danışma kuramlarının yanındaki yerini almıştır (Sezer, 2017: 9). Pedersen (1991:6) göre klasik psikolojik danışma kuramları kültürel anlamda farklı danışanlarla çalışırken yetersiz kalmaya başlamış ve bu sebeple psikanalitik, insancıl ve davranışçı kuramlardan sonra 'dördüncü güç' olarak tanımlanan 'Kültüre Duyarlı Psikolojik Danışma' öne çıkmıştır. Kararımak'a (2008: 116) göre postmodern düşüncenin etkisi ile var olan çeşitlilik, çok kültürlülük, kültürel farklılıklar, etnik köken, alt kimlik, bireysel özgürlükler ve kültürel kimlik gibi kavramlar psikolojik danışma ve psikoterapi alanlarındaki çağdaş yaklaşımlara da şekil vermeye başlamıştır. Türkiye'de çok kültürlülük konusuyla ilgili yazıların Kararımak'ın (2004: 45) 'tinsel anlayışın psikolojik danışmadaki rolü'nü tartıştığı çalışması ile başladığı ifade edilebilir.

Kültürün çok farklı tanımlarının yapılmış olmasına rağmen kültür için 'geleneksel fikir ve bunlara bağlı değerler', 'öğrenilmiş davranışların tüm olarak kuşaktan kuşağa aktarılması', 'paylaşılan sembol ve anlamlar', 'bir grubun davranışlarında öncesinde yordanabilir ve belli farklılıklara yol açan tecrübeler', 'davranışları bir sisteme oturtan fikir, uygulama, kural ve manaların tümü' gibi tanımlamalar yapılmıştır (Kağıtçıbaşı, 2000: 36-37). Çok kültürlü psikolojik danışma, psikolojik danışma sürecinde kültürel olarak (cinsiyet, yaş, engel durumu, sosyal sınıf, din, dil, ırk, cinsel yönelim, etnik kimlik, göç, fiziksel ölçüler, cinsiyet kimliği, çok ırklı kimlik, imtiyazlı gruplar)

birbirlerinden farklı danışman ve danışan arasında oluşturulan ve kültürel farklılıkların psikolojik danışma esnasındaki önemi noktasında danışmanın yeterli bilgi, beceri ve farkındalık düzeyine sahip olduğu profesyonel bir ilişki olarak tanımlanır (Sue, 2006: 238).

'Çok kültürlülük' ile vurgulanmak istenen aslında yalnızca etnik farklılıklar değildir. Kavram, alan yazında danışan özelliklerindeki farklılıkları da içine almaktadır. Örneğin yaşlı bireylerle çalışan bir danışman bu gelişim dönemine ait ihtiyaç, beklenti ve zorlukların farkında olmalıdır. Gelişim dönemlerine göre yaşlı bireyleri bir alt grup olarak ele alırsak, çalıştığı alt grubu iyi bilmek ve grubun gereksinimlerinin farkında olmak danışmanın niteliğinde de artışa yardım edecektir. Danışan gruplarının çeşitliliğine farklı bir örnek ise depresyon coğrafyasında çalışan travmatik tecrübesi olmayan ve öncesinde travmatik bireylerle çalışmamış bir danışman olabilir. Danışmanın, depresyon yaşamış kişilerle empati kurabilmesi ve bu kişileri anlayabilmesi özel grubun hassasiyetlerine gösterdiği duyarlılıkla yakından ilişkilidir. Travmatik yaşantı geçirmiş fertler yaşadıkları sosyal yapı içinde depresyonda kimliği taşır ve bu kimliklerinin danışma esnasında ortaya çıkması muhtemeldir. Geleneksel kuramların önerdiği travmatik etkiyi azaltma yönünde tekniklerin doğrudan uygulanması yerine, öncelikle depresyon tecrübesinin travmatik grup adına ne anlam ifade ettiğini öğrenmeye çalışmak, üyesi olarak alt grubun özellik ve taşıdıkları alt grup kimliğinin yaşadıklarına etkisini anlamaya çalışmak, kültürel duyarlılığa sahip bir danışmanın yapması gereken sorumluluklar olarak gözükmektedir (Kararımk, 2008: 122). Kültüre duyarlı psikolojik danışma yeterliği özellikle yardım hizmeti veren meslekler adına ciddi oranda tartışılan konuların başındadır. Uygulamalı psikoloji, psikiyatri, sosyal hizmetler, psikolojik danışma ve eğitim bu konuya vurgu yapan alanlar olmuştur (Bektaş, 2006: 49).

Temel psikolojik danışman yeterliklerinden biri olarak görülen 'Farklılıklara duyarlılık', öncelikle ABD olmak üzere pek çok ülkede danışman eğitim programlarında çeşitli modeller eşliğinde verilmeye çalışılmaktadır. Birtakım zorlukları aşarak yardım almaya gelen danışanların örneğin abisinin ölümüyle birlikte yengesi ile evlenmek durumunda kalan bir gencin, cinsel tercihini gizlemek mecburiyetinde kalan bir yetişkinin ya da mezhep ayrılığı sebebiyle birlikte olamayan çiftlerin yaşadıklarına kültürel bir empatiyle yaklaşabilecek, sorunların özündeki kültürel faktörleri görebilecek ve kültüre duyarlı müdahale tekniklerini kullanabilecek uzmanları görmek istemeleri kaçınılmazdır (Kağnıcı, 2013: 222-223).

Çok kültürlülük ve çeşitlilik kavramları 1960'larda Amerika Birleşik Devletlerinde (ABD) toplumsal çeşitliliğin artması, ırksal ve etnik azınlıkların, kadınların eşit hak ve imkan isteklerinin, insan hakları hareketlerinin artmasıyla bu gruplara dönük ırkçılığın, cinsiyetçilik ve baskının farkına varılmasıyla 70'li senelerde ortaya çıkmıştır. 80'li ve 90'lı yıllardaysa çok kültürlülük profesyonel manada çalışılmaya başlanan bir kavram olarak alanla buluşmuştur. Afrika ve Amerikan psikolog ve kadınlar azınlık gruplarının gereksinimlerine daha hassas olunması gerekliliğine vurgu yapan ilk gruplar olmuşlardır (Munley, Duncan, McDonnell ve Sauer; 2004'den akt. Bektaş 2006: 48).

Danışmanların, kültürel çeşitliliğe sahip danışanlar ile etkin bir danışma ilişkisi sürdürebilmesi danışanın farklı kültürel geçmişe sahip olduğu ve mevcut problemlerini bu açıdan değerlendirme imkanının olduğunu görmesine yardım edecek *kültürel farkındalığa*, danışanı daha iyi anlayabilmek ve problemlerini kavramsallaştırabilmesi adına *kültürel bilgiye*, danışanın kültürüne hassas doğru müdahale yöntem ve tekniklerini kullanabilmek içinse *kültürel beceriye* sahip olmasını gerekli kılar. Danışmanın bu becerileri kazanabilmesi içinse, eğitim programlarına, çok kültürlü psikolojik danışma eğitimlerini koymak gerekir (Kağnıcı, 2013: 224). Pek çok yaklaşım danışanın kültürüne hassas bir bakış açısına sahiptir. Çok kültürlü psikolojik danışma ya da Türkiye'de ifade edildiği üzere kültüre duyarlı psikolojik danışmayla ifade edilen aslında farklı kültürlerin birlikte yaşaması neticesinde danışmanların bu çok kültürlülüğün farkında olması, bilgi ve beceri noktasında donanımlı olmasıdır (Bektaş, 2006: 47). Danışman, danışan ile iletişim kurarken, kavramsallaştırma yaparken ya da tedavi planı oluşturulurken kendini kendisinin kültürel geçmişinden, kendisinin doğruları ve yanlışlarından etkilenirken bulabilir. Homoseksüellikle ilgili tolerans eşliğinin düşük olduğu bir aile ya da ortamda yetişmiş bir danışman adayı, cinsel yönelimiyle ilgili olarak kafası bulanık bir danışan için çalışma planı

hazırlarken zihninden geçen ilk müdahale yöntemlerinden biri danışanı heteroseksüel tecrübelerle yönlendirme gayreti içinde bulması bu duruma örnek olarak verilebilir. Farklı bir örnekte ise büyük annesi ya da büyük babasının Ermenilerle ilgili olumsuz bakış açılarını işiterek büyüyen bir danışman adayını, ibadetlerini yerine getirirken yaşadığı sorunlarını anlatan bir Ermeni danışanını dinlerken Ermeniler ile ilgili geçmişte işittiklerinin etkisini tam anlamıyla bir kenara koyamayabilir (Kağnıcı, 2013: 224).

Danışma sürecinin başarısı farklı kültürel özelliklere sahip danışanların olduğu gibi kabulü önemlidir (Bakioğlu ve Türküm, 2019: 180). Ülkemizde uzun bir süredir yaşanmakta olan terör olayları sebebiyle Kürt kökenli insanlara tepkili olmak, Alevilerin evlerine işaret koymak, Ermeni fertlere karşı sergilenen saldırganca davranışlar, politik görüş farklılığı sebebiyle kişiler arası kutuplaşmalar, seri katil tarafından öldürülen bir trans bireyin haberlerde sayı olarak bile yer alması medyamıza düşen haberlerden bazılarıdır. Kendileri farklı kültürel özellikleri olan bireylere önyargılı olmasalar bile psikolojik danışman adaylarının bu tarz olaylara tanıklık etmiş olarak büyümüş olabilecekleri olasıdır. Bir tarafta farklı kültürel geçmişe sahip ve farklı kültürel zorluklarla baş edip danışma yardımı alan danışanlar, diğer taraftaysa kültürel farklılıklara dönük farklı önyargılardan dolayı ya da dolaysız etkilenmiş olabileceğini varsayabileceğimiz danışman adayları yer almaktadır. Burada önemli olan şey danışmanın bu iki öğeyi sağlıklı bir şekilde nasıl bir araya getirip ve danışma sürecinin nasıl etkili yürütülebileceğidir? Bu açıdan danışmanın sahip olması gereken yeterliliklerin önemi daha da netleşmektedir (Kağnıcı, 2013: 224).

Kağnıcı (2011: 115) ve Sezer (2017: 21) çalışmalarında psikolojik danışman adaylarına dönük kültüre duyarlı psikolojik danışma dersinin kültüre duyarlılığı arttırdığını ortaya koymuşlardır. Bakioğlu ve Türküm (2019: 186) çalışmalarında kültüre duyarlı psikolojik danışma dersi almış olanların psikolojik danışma öz yeterliklerini, bu dersi almamış olanlardan anlamlı oranda yüksek olduğunu sonucuna ulaşmışlardır. Sezer'e (2017: 22) göre psikolojik danışma ve rehberlik programında açılacak olan bir dersin seçmeli değil, zorunlu ders statüsünde bir ders olarak okutulması gerekli durmaktadır. Aynı bir ders olmanın ötesinde psikolojik danışma meslek etiğine de uygun olarak çok kültürlülük konularının tüm meslek derslerine kaynaştırılması yolu da tercih edilebilir.

Küreselleşen dünyamızda AB'ye girme hazırlıkları içinde olan Türkiye'nin kolektif yapısını ne kadar muhafaza ettiği tartışmaya açıktır. Türkiye'nin büyük şehirlerinde bireyselliğin etkilerine artan oranda rastlamak mümkündür. AB'ye giriş sürecinde Türkiye'de sosyal anlamda değişimler yaşanmaktadır. Bireysel toplum yapısının özelliklerini taşıyan Avrupa toplumlarıyla etkileşimlerin artacağı ve bu etkileşimlerin neticelerinin Türk toplumu üstünde görüleceği tahmin edilebilir. Yakın gelecekte olmasa da, yaşanan toplumsal değişimlerin neticesinde Türk toplumunun kolektif yapısının zamanla bireyselleşmeye yaklaşacağı ifade edilebilir. 'Çok kültürlü' psikolojik danışma anlayışının değişen Türk toplum yapısının ve Türk insanın gereksinimlerini karşılamada bir gereklilik olduğu söylenebilir (Kararımak, 2008: 121).

İnsanın davranışını anlayabilmek için kişinin içinde yaşadığı kültürü dikkate almak gerekir. İnsanı ele alan bir bilim dalı olarak psikolojik danışmada danışanı yaşadığı kültüründen ayrı düşünmek söz konusu değildir. Danışma sürecinde danışman ve danışanın kültürel özgeçmişleri de danışma sürecinin dikkate alınması gereken önemli yapı taşlarıdır. Danışma uygulamalarında danışanın sorunlarının gerek tanımlanmasında gerek amaçların ortaya konmasında gerek müdahale tekniklerinin seçilerek süreçte hayata geçirilmesinde gerekse de danışanla danışman arası ilişkide kültürün önemi yadsınmaz. Toplumların zaman içinde çok kültürlü bir yapı alması ve bununla birlikte azınlık grupların gereksinimlerinin farkına varılması kültüre duyarlı danışma ortamının oluşumunda önemli durmaktadır.

Tartışma ve Sonuç

21. yüzyılda psikolojik danışma uygulamaları konusunda ciddi gelişmeler yaşanmaktadır. 'Çok kültürlülük ve Tinsellik' de yaşanan bu değişim ve dönüşümün içerisinde yer alan iki önemli güçtür. Türkiye, zengin etnik kültürel kökenleri, çağlar boyunca bünyesinde pek çok medeniyeti barındırmış olması ve bölgesel farklılıklarıyla zengin bir kültürel çeşitliliğe sahiptir. Ayrıca son

dönemlerde Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler ve Türkiye'ye bu coğrafyalardan olan göç PDR mezunu danışmanların kültüre duyarlı psikolojik danışma yeterliliklerini gerekli kılmaktadır. Aksi takdirde psikolojik danışmanlar kültürel bir mozaik olan Anadolu'nun herhangi bir bölgesinde mesleklerini icra ederken kültürel hapsolme ya da mesleki olarak tatmin olamama duygularını yaşayabilirler.

Üniversitemizde PDR alanında öğrenci yetiştiren programlarda öğrenim gören danışman adayı öğrencilerin tinsellik ile ilgili olarak yeterli bilgi birikime sahip olmadıkları ve lisans programlarında gerek teorik gerekse de uygulamalı derslerin içeriğinde tinsellik ile ilgili kapsayıcı bilgilerin verilmeyişi ya da tinsellik konusundan üstünkörü bahsedilmesi, tinselliği din ile eş tutma, dinin yerine koyma ya da bu iki kavramı karıştırma noktasında kavram karmaşası yaşamalarına sebep olabilecektir. Tinsel kimliğini ön planda tutan danışmanlara danışma sürecinde danışmanlarca bu yönlerinin yansıtılması ve danışma sürecinin daha sağlıklı ilerleyebilmesi için tinselliğin ne olduğunun ve ne olmadığına lisans programlarında ayrıntılı olarak ele alınmasının ve tartışılmasının önemi gün yüzüne çıkmaktadır.

Ülkemizde psikolojik danışma alanında çok kültürlü bakış açısının oldukça yeni olduğunu ve literatürünün de henüz tam manasıyla oluşturulmamış olduğunu söyleyebiliriz. Çok kültürlülük ile ilgili literatür daha çok ABD ve Avrupa kökenlidir. Bu açıdan Türkiye'ye özgü, çok kültürlü bakış açısını yansıtacak çalışmalara ihtiyaç oldukça fazladır. Üniversitelerin PDR programlarında psikolojik danışman yetiştirme eğitimlerinin müfredat programlarına çok kültürlülük, dini ve manevi konuların yerleştirilmesi ve gerekliliği üzerine yapılan çalışmalar umut verici olmakla birlikte yeterli değildir. Bu noktada psikolojik danışma sürecinin iki önemli gücüyle ilgili olarak daha geniş kapsamlı çalışmalara ihtiyaç söz konusudur.

Teknolojik gelişmeler, kültürlerarası sınırları her geçen gün daha da fazla ortadan kaldırırken, toplumların giderek daha fazla birbirine yaklaşması ve aralarında artan etkileşim, bireylerarası ilişkilerde daha fazla problemi beraberinde getirmektedir.

Yorgun ve Voltan Acar'a (2014, 218) göre Türkler grup odaklıdır ve bu nedenle aile, arkadaş, komşu, toplum gibi ilişkiler son derece kıymetlidir. Çoğu zaman bireyin davranış ve kararlarını bu ilişkiler şekillendirir. Bu noktada birey, kişisel arzu ve menfaatlerini ikinci plana iterek, grup kuralları ve istekleriyle örtüşen planlar yapmak durumunda kalır. Bu noktada, bireyi içinde yaşadığı kültürden bağımsız düşünemeyeceğimizi söylemek yanlış olmasa gerek. Danışan, danışma sürecine mutlak surette kültüründen bir şeyler getirecektir. Çünkü bireyin duygu, düşünce ve davranışları bir anlamda kültürünün de yansımasıdır.

Bugün psikolojik danışma süreçlerinde kullanılan kuramlar, yöntem ve teknikler Batı kültürünün ürünüdür. Alınan Batı temelli eğitimler, yöntem ve tekniklerle bu anlamda günümüz dünyasında pek çok şeyin kendi kültürümüzdeki karşılığını bulmak bazen zor olabilir. Danışman da bu noktada kültürel farklılıkları dikkate alarak danışma sürecini buna göre planlamalı, kullanacağı doğru tekniklerin neler olacağına karar vermeli ve süreci buna göre dizayn etmelidir. Alanyazında da ifade ettiği üzere danışanları danışma sürecine götüren etkenlerin her zaman davranışsal olması gerekmez. Bu anlamda tinsellik konusunun da göz ardı edilmemesi, tinselliğin ne olduğu ve ne olmadığı ile ilgili doğru bakış açısına sahip olmanın önemli olduğu ifade edilebilir. Alanda çalışacak uzmanların iyi eğitim almaları, çok kültürlü bakış açısı ve tinsellik konularını psikolojik danışma eğitimlerinin içine doğru yerleştirebilmeleri, bu iki önemli unsuru içselleştirerek üniversitelerin ilgili alanlarından donanımlı bir şekilde mezun olmaları önemlidir yorumunda bulunulabilir.

Kaynakça

- Acar, M.C. (2018). *Bireysel psikolojik danışma sürecinde dini boyut: Üniversite öğrencileri ile yapılan bir araştırma*. [Doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Akalın, M.B. ve Türküm, A.S. (2021). Kültüre dayalı psikolojik danışma. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5 (1). 81-107. doi: 10.34056/aujef.850094
- Akgül Gök F. (2020). Aile danışmanlığında tinselliğin önemi ve kullanımı. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 14 (4):686-694. doi: 10.21763/tjfm.751910

- Akın, A. (2009). *Akılci Duygusal Davranışçı terapi odaklı grupla psikolojik danışmanın psikolojik iyi olma ve öz-duyarlılık üzerindeki etkisi*. [Doktora tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Bakioğlu, F. ve Türküm, A.S. (2019). Psikolojik danışman adaylarının psikolojik danışma özyeterliklerinin çeşitli betimsel özellikleri açısından incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21 (2), 178-190. doi: 10.17556/erziefd.460584
- Bektaş, Y. (2006). Kültüre duyarlı psikolojik danışma yeterlikleri ve psikolojik danışman eğitimindeki yeri. *Ege Eğitim Dergisi*, 1 (7): 43-59. <https://dergipark.org.tr/tr/>
- Bingöl, U. (2017). Postmodernizmde çok seslilik ve çok kültürlülük yanılması. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (19). <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1716561>
- Çelik, H. (2008). Çok kültürlülük ve Türkiye'deki görünümü. *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (15): 319-332. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosbilder/issue/23135/247110>
- Çevirme, A., Ertürk, Ö. ve Gökçay, G. (2020). Bir grup üniversite öğrencisinde sosyo demografik özellikler ve tinsellik arasındaki ilişki. *Sakarya Üniversitesi Holistik Sağlık Dergisi*, 3 (2): 98-111. <https://dergipark.org.tr/tr/>
- Ekşi, H., Takmaz, Z. ve Kardaş, S. (2015). Spirituality in psychotherapy settings: A phenomenological inquiry into the experiences of Turkish health professionals. *Spiritual Psychology and Counseling*, 1 (1), 89-108. doi 10.12738/spc.2016.1.0005
- Gündoğdu, A.O. (2013). Değer Sorunu ve Erdem. <http://www.aliosmangundogan.com> adresinden erişilmiştir.
- Güney, E. F. (2022). Jan Patočka'nın tinsel kişi kavramsallaştırması üzerine bir inceleme. *Arete Politik Felsefe Dergisi*, 2 (1), 24-40. <http://dx.doi.org/10.47614/arete.pfd.54>.
- Halıcı Kurtulan, M. ve Kararımak, Ö. (2016). Ölüm kaygısı, tinsellik, dindarlık eğilimi ve varoluş kaygısı arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Spiritual Psychology and Counseling*, 1 (2), 163-187. doi. 10.12738/spc.2016.2
- Jaspers, K. (1986). *Felsefe Nedir?* (Çev: İsmet Zeki Eyüboğlu). İstanbul: Say Yayınları
- Kağnıcı, D. Y. (2011). Teaching multicultural counseling: An example from a Turkish counseling undergraduate program. *Eurasian Journal of Educational Research*, 44, 118-128. <https://ejer.com.tr/teaching-multicultural-counseling-an-example-from-a-turkish-counseling-undergraduate-program/>
- Kağnıcı, D.Y. (2013). Çok kültürlü psikolojik danışma eğitiminin rehberlik ve psikolojik danışmanlık lisans programlarına yerleştirilmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5 (40), 222-231. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tpdrd/issue/21460/229903>
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). *Kültürel Psikoloji: Kültür Bağlamında İnsan ve Aile*. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kararımak, Ö. (2004). 'Tinsel anlayışın psikolojik danışmadaki rolü'. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3 (22), 45-55. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tpdrd/issue/21442/>
- Kararımak, Ö. (2008). Çok kültürlülük, kültürel duyarlılık ve psikolojik danışma. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3 (29). <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/>
- Kararımak, Ö. ve Siviş, R. (2008). Modernizmden post modernizme geçiş ve pozitif psikoloji. *Türk Psikolojik ve Danışma Dergisi*, 3 (30). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tpdrd/issue/>
- Korkut Owen, F. ve Tuzgöl Dost, M. (2020). Psikolojik danışman adaylarına göre etkili psikolojik danışmanın özellikleri ve psikolojik danışman eğitiminin etkisi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (8), 259-274. doi: 10.21733/ibad.728147
- Mert, İ. S. ve Uludağ, C. (2011). Tinsel değerlerin belirlenmesine yönelik keşfedici nitel bir araştırma: Güvenlik hizmeti örneği. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (6). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/adyusbd/issue/1397/16516>
- Möngü, B. (2013). Postmodernizm ve Postmodern kimlik anlayışı. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (2), 27-36. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunisobil/issue/2833/38540>

- Newman, L.L. (2004). Faith, Spirituality, and Religion: A Model for Understanding the Differences. *Specia issue on Fiath, Spirituality and Religion on Campus*, 23 (2). <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ956981.pdf>
- Pedersen, P. (1991). 'Multiculturalism as a generic approach to counseling'. *Journal of Counseling & Development*, 70 (1): 6-12.<https://canvas.umn.edu>
- Richards, P.S. ve Bergin, A.E. (2011). *A spiritual strategy for counseling and psychotherapy*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Seligman, M. ve Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction. *American Psychologist*, 55, 5–14. doi:10.1037/0003-066X.55.1.5
- Sezer, S. (2017). Çok kültürlü psikolojik danışma dersinin pdr öğrencilerinin çok kültürlü bakış açıları üzerindeki etkisi. *Eğitim, Bilim ve Toplum Dergisi*, 15 (17), 9-30. <https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/225538/cok-kulturulu-psikolojik-danisma-dersinin-pdr-ogrencilerinin-cok-kulturulu-bakis-acilari-uzerindeki-etkisi>
- Sue, S. (2006). 'Cultural competency: From philosophy to research and practice'. *Journal of Community Psychology* 34 (2):237-245. <https://www.researchgate.net/publication/>
- Tinsellik ve Din ile ilgili Kaygılar (t.y.). <https://prezi.com/> adresinden 02/11/2022 tarihinde alınmıştır.
- Toka, S. (2001). *Varoluşçu felsefenin ışığında insan merkezli resimler*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Türk Dil Kurumu (TDK). Tinsel. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.
- Twigg, N. W. ve Parayitam, S. (2006). 'Spirit at work: Spiritual typologies as theory builders.' *Journal of Organisational Culture, Communications and Conflict*, 10 (2): 117-133.
- Yıldız, H. (2005). Postmodernizm nedir? *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/4755/65320>
- Yorgun, A. ve Voltan Acar, N. (2014). Gerçeklik terapisinin Türk kültürüne uygulanabilirliği: Kültür açısından eleştirel bakış. *Eğitim ve Bilim Dergisi*. 39 (175), 216-226. <https://pdf.trdizin.gov.tr/pdf/>

Çatışma beyanı

Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal kuruluş ile ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.